
In memoriam doajenu povijesti umjetnosti i predsjedniku DPUH

Ivanka Reberski

Na samom početku 2004. godine (17. siječnja) umro je prof. dr. Radovan Ivančević. Njegovim odlaskom nestao je iz naše sredine jedan od najsvestranijih humanističkih duhova suvremene povijesti umjetnosti i kulture, nestor struke, neosporan znanstveni autoritet, prosvjetitelj i popularizator, sveučilišni profesor i dugogodišnji predsjednik Društva povjesničara umjetnosti. Svojim znanstvenim, stvaralačkim, pedagoškim i društvenim aktivnostima Radovan Ivančević obogaćivao je našu sredinu, pridonosio uzdizanju brojnih naraštaja povjesničara umjetnosti i umjetnika-stvaralaca, a medijskom širinom, koja za njega nije imala granica, promovirao je spoznaje o našem umjetničkom nasljeđu daleko izvan usko strukovnih krugova.

Na vijest o Radovanovoj smrti oglasila su se mnoga uvažena imena hrvatske kulture. Rijetki su uglednici duha i intelekta čija je smrt u našoj sredini tako snažno i bolno odjeknula poput Radovanove, puneći danima novinske stupce. Spontano su se nizale riječi u pohvalu njegova djela i "praznini" koja će za njim ostati u hrvatskoj kulturi. Kako vrijeme odmiče, svi se ti objavljeni ili izrečeni sudovi u našoj svijesti još čvršće utemeljuju. Ipak, trebat će mnogo vremena kako bismo posvema proniknuli što nam je za života značilo i što nam je sve u nasljeđe za sobom ostavio taj izuzetni erudit i prosvjetitelj blistavog duha, čije su iskričave polemike i utemeljene intervencije uvijek pogadale bit i korektivno djelovale ne samo

unutar struke već su umnogome pridonosile stvaranju javnog mišljenja o mnogim problemima kulture i umjetnosti našeg društva. Da, Radovan Ivančević bio je neosporno "jedan od posljednjih aktivista našeg kulturnog prostora", kako je u svojim reminiscijama o njemu zapisao prof. dr. Petar Selem.

Radovan Ivančević rođen je 1931. godine u Banjoj Luci (mjestu službovanja njegovih roditelja), no Zagreb je bio od najranijeg djetinjstva njegov grad, grad u kojemu se školovao, stručno i intelektualno oformio i svestrano djelovao. Čitav svoj radni vijek proveo je na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, gdje se uz profesora Milana Preloga i na teorijskim postavkama dr. Ljube Karamana formirao u jednog od najsvestranijih znanstvenih i stručnih autoriteta nacionalne povijesti umjetnosti. Kao sveučilišni nastavnik napredovao je na Filozofskom fakultetu u nastavnim zvanjima od asistenta do redovnog profesora. Na Odsjeku za povijest umjetnosti bio je voditelj katedre za nacionalnu povijest umjetnosti, bio je predstojnik Odsjeka, a svojom živom riječi odgojio je generacije povjesničara umjetnosti prenoseći im ne samo golemo znanje već i onaj silni entuzijazam i ljubav za baštinu, a ta ga je odlika i obilježila kao "rasnog" povjesničara umjetnosti. Desetljećima je predavao kolegije: *Srednjovjekovna i renesansna umjetnost Hrvatske, Ikonografija i ikonologija i Umjetnost XV. i XVI. stoljeća u Hrvatskoj i Europi*. Sveučilišnu karijeru nadograđivao je na Akademiji za kazalište, film i

televiziju, gdje je utemeljio katedru *Vizualna kultura*, a na Odsjeku za dizajn Arhitektonskog fakulteta ustanovio je kolegij *Vizualne komunikacije*.

Manje je poznato da je na samom početku pedagoškog djelovanja, vrlo mlad, pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća, na tada novoosnovanom Radničkom sveučilištu "Moša Pijade" predavao (radnicima) tzv. *Estetsko obrazovanje*. Ta naoko beznačajna pojedinost iz Radovanove impresivne strukovne biografije vrlo je indikativna jer govori kako se brusio njegov izuzetni predavački i interpretativni dar do gotovo nedosežne jasnoće izlaganja, a rijetko neposrednom komunikativnošću uspijevao je doprijeti izvan intelektualne elite do najširih slojeva društva. U svojoj misiji povjesničara umjetnosti izuzetnom je lakoćom širio "istinu" o pravim vrijednostima, pridobivajući za "svoju stvar" i one koji se nisu uvijek i u svemu s njime slagali. Upravo po svojstvenoj lapidarnosti interpretacije pamtit ćemo i njegov posljednji javni govor, kad je na otvaranju izložbe arhitekta Stjepana Planića, već na izmaku snaga, nadahnuto zaokružio i vrednovao stvaralačko djelo tog velikog arhitekta i mislioca moderne arhitekture našeg međuratnog razdoblja. Već teško narušena zdravlja, Radovan se neočekivano pojavio na otvaranju izložbe digavši se iz postelje, kad to nitko više nije očekivao. No za njega je to bio prije svega moralni čin. Ispunjenje obveze kojom je sam sebe obvezao, kako bi do kraja izvršio

svoju misiju povjesničara umjetnosti. U istu ravninu obvezujućih prioriteta postavio je šibensku Katedralu, za čiji je upis u UNESCO-ov registar svjetskih spomenika jedan od najzaslužnijih; rekonstrukciju mosta u Mostaru, protiv čijeg je rušenja među prvima digao glas, i konačno, vraćanje Meštrovićeva paviljona (Doma HDLU) najprije prvotnoj namjeni, a potom obnovi u izvorno stanje, za što je borbu započeo još osamdesetih godina baveći se *Kružnom formom u opusu Ivana Meštrovića*. Sve je te "zavjete" struci dokraja i ispunio. Bilo je stoga logično da se komemoracija Radovanu Ivančeviću održala u hramu hrvatskih likovnih umjetnika, za koji se on toliko zalagao.

Kao nadasve odgovoran baštinik i humanist, doživljavao je rušenje spomenika i razaranje gradova u Domovinskom ratu kao najbarbarskiji nasrtaj na naš kulturni i nacionalni identitet. Podjednako temperamentno reagirao je u miru na nebrigu i propuste u čuvanju spomeničke baštine kao što je u ratnoj agresiji angažirano osuđivao njihovo bezumno razaranje.

U znanstvenom polju povijesti umjetnosti zaorao je Radovan Ivančević mnoge plodne brazde baveći se širokim rasponom tema: od srednjovjekovne arhitekture Istre i renesansne skulpture do arhitekture zagrebačke moderne i suvremenog dizajna; od trogirске kapele Ursini do Meštrovićeva paviljona; od Jurja Dalmatinca i Nikole Firentinca do Dušana Džamonje i Vjenceslava Richtera; od

Mestrovića do Planića; od Ede Kovačevića do Zlatka Boureka i Zvonimira Lončarića; od ikonologije do andragogije; od problema perspektive do umjetničkih teorija. Ukupno više od dvjestotinjak znanstvenih radova, polemičkih tekstova i dvadesetak knjiga golema je znanstvena aktiva koju je taj vrhunski povjesničar umjetnosti za sobom ostavio.

Prvi značajan prilog nacionalnoj povijesti umjetnosti dao je Radovan u doktorskoj disertaciji *Gotička sakralna arhitektura Istre* (nažalost još neobjavljenoj), u kojoj je izvršio inventarizaciju i analizu tog segmenta u korpusu hrvatskih srednjovjekovnih spomenika. Njegovo duboko poznavanje ikonologije rezultiralo je kreativnom suradnjom u izradi kapitalne edicije za povijest umjetnosti, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, kojemu je u uvodnoj studiji (*Uvod u ikonologiju*) pregledno obradio ikonološku problematiku od određenja pojma do metoda simulacije. Njegovi originalni prilozi teoriji umjetnosti oslanjaju se posebice na Sedlmayerovu metodu "kreativnog" čitanja spomenika i uopće na "bečku školu", koje se sljedbeništvo u njegovim interpretacijama oduvijek osjećalo, kao i duboko poštivanje domaćih uzora Ljube Karamana i Milana Preloga. Znanstvenoj disciplini kojoj je posvetio čitav radni potencijal dao je enciklopedijski pregled razvoja znanstvene misli i pojedinačnih teorijskih doprinosa, od utemeljitelja nacionalne povijesti umjetnosti Ivana Kukuljevića Sakcinskog do suvremenika. Velik prostor u njegovoj znanstvenoj i teorijskoj bibliografiji zauzima moderna i suvremena arhitektura, o kojoj je napisao impozantan niz članaka pod zajedničkim naslovom

Moderna arhitektura – nepriznata umjetnost. Respektabilan niz plejade zagrebačkih arhitekata što ih je Ivančević obradio kreće od Stjepana Planića i seže do Vjenceslava Richtera. U odabiru tema nije imao ograničenja ni uske specijalizacije, pa je tako povremeno znao skrenuti iz arhitekture i srednjovjekovlja ili renesanse, kojima se ipak ponaviše bavio, u područje modernog slikarstva i drugih likovnih medija, a iz tih su kraćih ekskurza nastale nezaobilazne monografske studije i izložbe: Ede Kovačevića, Zvonimira Lončarića, Branka Ružića, Dušana Džamonje, Zlatka Boureka, Josipa Stosića i drugih umjetnika. Najznačajnije teme kojima je Radovan bio autoritativni interpret posvećene su ključnim imenima i spomenicima hrvatske gotike i renesanse, Jurju Dalmatincu i Nikoli Firentincu, odnosno trogirskoj kapeli Ivana Ursinija i šibenskoj Katedrali. Spoznaje o tim remek-djelima hrvatske umjetnosti univerzalnog značenja objavio je u primjernoj studiji *Rana renesansa u Trogiru* i uzornoj monografiji *Šibenska katedrala*. Njegovo višedesetljetno bavljenje šibenskom Katedralom (od znanstvenog simpozija 1975. godine posvećenog Jurju Dalmatincu, kojega je bio jedan od suorganizatora i urednik zbornika referata, pa do stručne i znanstvene ekspertize uz prijedlog UNESCO-u) rezultiralo je upisom tog vrhunskog spomenika u UNESCO-ovu svjetsku listu kulturne baštine. A nakon stradavanja Katedrale u ratu znalčki se angažirao na njezinoj obnovi. No kruna Ivančevićevih znanstvenih doprinosa jest prva i do danas jedina sinteza povijesti likovnih umjetnosti *Umjetničko blago Hrvatske*, u kojoj je, zahvaljujući kumuliranom znanju, dobrom uvidu terena i interpretativnoj

sposobnosti, sintezno prikazao čitava stilska razdoblja naše umjetnosti sve do dvadesetog stoljeća. Prijevodom na nekoliko svjetskih jezika tom je knjigom konačno bilo moguće primjereno predstaviti hrvatsku umjetnost svijetu, te je stoga za tu knjigu uvelike zaslužno primio Republičku nagradu za znanost 1986. godine. Jedan od posljednjih velikih pothvata obavio je na pripremi novog izdanja Jansonove *Povijesti umjetnosti*, kojoj je uz pristanak nosilaca autorskih prava nadopisao dodatak, što je ujedno bila i njegova posljednja interpolacija hrvatskog umjetničkog korpusa u svjetsku umjetnost. Na takvim sinteznim zadacima, kojih su se mnogi prije njega ustručavali prihvatiti, pokazao je širinu svoje erudicije i sposobnost cjelovitog sagledavanja građe i problema, a upravo to, prema riječima Tonka Maroevića, čini Radovana Ivančevića “figurom renesansnog formata”.

S četiri knjige didaktičke namjene stvorio je poticajne udžbenike za srednjoškolsku nastavu, za što mu je 2003. godine pripala nagrada “Ivan Filipović” za životno djelo, a svomu gradu odužio se promptnim reagiranjem na arhitektonske i urbanističke projekte ili promašaje polemičkim tekstovima, okupljenim u dvije knjige pod naslovom *Za Zagreb (suprotiva mnogim) I i II*, a za to je djelo primio “Nagradu grada Zagreba” 2003. godine.

Pored urbanizma, arhitekture i likovnih umjetnosti u užem smislu važno područje njegove djelatnosti odnosi se na teoriju i praksu vizualnih komunikacija i dizajna. Pišući o dizajnu, već je 50-ih i 60-ih godina bio jedan od pionira koji su izborili

pravo da industrijski dizajn bude uveden u visoko društvo likovnih umjetnosti. Također se veoma rano borio za adekvatan program likovnog odgoja u industrijskim školama dok taj predmet još nije pravo zaživio ni na svim gimnazijama.

Razrada interpretativne metode bazirane na vizualnom prikazu nužno ga je dovela do simultnog rada na filmu i televiziji, gdje ga pamtimo kao jednog od pokretača obrazovnog programa i autora desetak dokumentarnih i pedesetak animiranih filmova, posvećenih prvenstveno hrvatskoj likovnoj baštini, ali i europskoj umjetnosti, zaštiti spomenika i ambijenata, urbanizmu, suvremenoj umjetnosti i dizajnu. Od dokumentarnih filmova istaknimo nekoliko umjetničkih portreta (Mirko Rački, Vojin Bakić, Ljubo Babić, Ivan Meštrović, Edo Kovačević), a najvrijednija dokumentarna ostvarenja u tom mediju dao je filmovima *Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu*, *Istra iz zraka*, *Kulturna baština Istre*, *Crkve i dvorci Hrvatskog zagorja* i *Prezrena rijeka*. Ovim potonjim filmom Radovan se na svoj inventivan način kritički osvrnuo na potencijale koje ovaj grad na dvije obale Save nije do danas znao iskoristiti, niti urbanistički razriješiti neprimodno širenje gradske jezgre na drugu obalu rijeke. Nažalost, oni kojima se ponajprije obratio nisu još iz tog primjernog filma povukli pouku.

Od brojnih izložbenih projekata i retrospektiva izdvojit ćemo autorsku suradnju na izložbi i simpoziju o “*Jurju Matejevu Dalmatincu*” i na epohalno značajnom projektu za hrvatsku kulturu “*Pisana riječ u Hrvatskoj*”, u koji je, od

sinopsisa do koncepcije, ugradio svoje golemo humanističko znanje.

Posljednjih petnaestak godina Radovanovo djelovanje usko je vezano uz Društvo povjesničara umjetnosti, ali i drugih asocijacija (CIHA-e, AICA-e, a napose INSEA-e). Njegovo djelovanje u Društvu povjesničara umjetnosti, kojemu je bio predsjednik u tri mandata, dugogodišnji urednik časopisa "Peristil" i glavni uređivač cjelokupne izdavačke djelatnosti Društva, obilježuje značajno razdoblje između dvaju kongresa: posljednjeg Saveznog kongresa društava povjesničara umjetnosti Jugoslavije održanog u Zagrebu 1988. godine i 1. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti 2001. godine. U tom je razdoblju, pod njegovim vodstvom, Društvo zaživjelo angažiranom aktivnošću. Ujedno, to je i vrijeme Radovanove pune stručne i društvene afirmacije. Upravo ta dva spomenuta kongresa, na kojima je održao uvodne referate za *povijesno pamćenje*, potvrđuju njegovo autoritativno mjesto u struci. Mjesto doajena. Ono mu nije pripalo samo zbog prirodne smjene, jer smo ostali bez generacije "očeva", već snagom duha i meritornim zastupanjem digniteta struke u borbi za baštinu i univerzalne vrijednosti. Nekoliko narednih rečenica iz povijesnog plenarnog govora Radovana Ivančevića, što nam ga je uputio na posljednjem Saveznom kongresu povjesničara umjetnosti, u Zagrebu 1988. godine, uvjerljivo to posvjedočuje:

"Možda vam se čini neobično (ili smiješno) što toliko općih moralnih zadataka ističem kao neka posebna zaduženja naše

*struke? Ali mislim kao povjesničar, sasvim trijezno analizirajući situaciju, da je pred intelektualcima u ovoj zemlji postavljeno mnogo odgovornih zadataka, a nama, koji toliko zadiremo neposredno i aktivno u čovjekov prostor, a istodobno imamo veoma širok uvid u prošlost i jasnu viziju problema koji će iz sadašnjih aktivnosti opteretiti budućnost, nama su ostavljeni neki od najozbiljnijih zadataka.... Spoznaja naše uloge nužno proizlazi iz ocjene situacije. ... Naša ocjena da je trenutno stanje najgore i da ne može biti gorje, pokreće nas na akciju: mi naprosto ne prihvaćamo, ne priznajemo, ne dopuštamo daljnji pad svih duhovnih vrijednosti."*¹

Eto, to je bio Radovan Ivančević! Pasionirano posvećen povijesti umjetnosti, postao je jedan od najodgovornijih baštinih našega vremena, intelektualno i moralno uporište struke.

Komemoracija
Dom HDLU, 17. veljače 2004.